

**EDİRNELİ NAZMÎ'NİN TÜRKÎ-İ BASÎT ŞİİRLERİNİN
TEŞBİHLER SİSTEMİ AÇISINDAN GENEL
ANLAYIŞLA MUKAYESESİ**

*Bekir ÇINAR**

ÖZET

Bu çalışmada Edirneli Nazmî'nin Türkî-i Basît şiirleri, teşbihler sistemi açısından genel anlayışla mukayese edilmiştir. Bu amaçla Edirneli Nazmî'nin Türkî-i Basît şiirlerinde insan, güzellik, sevgili ve sevgilide güzellik unsurları genel anlayışlar açısından incelenmiştir. Bu incelemede verilen şiir örnekleri makale sınırını aşacağından kısa tutulmuştur. Nazmî'nin şiirlerinde insan unsurunun hangi hayal ve sembollerle işlendiği incelenerek, bu benzetme unsurlarının genel anlayışla ne derece örtüşüp örtüşmediği belirtmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, Türkî-i Basît, Edirneli Nazmî, teşbih.

**A COMPARISON OF THE TURKÎ-I BASÎT POEMS OF
EDİRNELİ NAZMI IN TERMS OF SIMILES SYSTEM
THROUGH A GENERAL VIEW**

ABSTRACT

In this study, the Turki-i Basit poems of Edirneli Nazmi are compared in terms of similes system through a general view. To this end; issues such as human, beauty, beloved and beauty in beloved are examined in terms of general insights. Samples of poems given in this study are limited because of article limitations. It is examined by which images and symbols the human factor is studied in Nazmi's poems and to what extent these comparison elements correspond to the general insight

Key Words: Classical Turkish Poem, Turki-i Basit, Edirneli Nazmi, simile.

* Yrd. Doç. Dr., Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi NİĞDE.
E-mail: bcinar67@gmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Edebî eserlerde çok miktarda tasvir bulunduğundan yazarlar ve şairler, tasvirlerinde bir şeyi bir başka şeye benzetmeyle işe başlarlar. Özünü (2001:105) insan aklının, söz sanatları yapmaya belki de teşbih (benzetme) ile başladığını belirtmektedir.

Benzetmelere gerek günlük konuşmalarda, gerekse yazılı metinlerde hemen her dilde başvurulur. Benzetmeler özellikle kalıplaşmış sözler (deyimler) başta olmak üzere, hem düzyazıda hem de şiir dilinde anlamı somutlaştırmak, sözü daha da etkili hale getirmek amacıyla sıkça kullanılır. Mesela kiraz gibi *kırmızılığı*, tilki gibi *kurnazlığı*, pınar gibi *berraklığı* ve *temizliği*, keçi gibi *inatçılığı*, karga gibi *bönlüğü*, aslan gibi *kuvvetliliği* temsil eder. “Teşbihten umulan başlıca yarar, anlatımı somut hâle getirmek ve iletilmek istenilen düşünce ve duyguyu dinleyiciye etkili bir şekilde sunmaktır” (Saraç 2007:129). Ancak her benzetme sanat değeri taşımayabilir. İnsanda derin bir iz ve etki bırakan ve şahsi bir tasarrufu yansıtan benzetmeler sanat değeri açısından değerlendirilebilir.

Benzetmelerden hem günlük dilde, hem de şiir dilinde anlamı ve anlatımı güçlendirmek amacıyla büyük ölçüde faydalanılmakta, bu benzetmelerle yer yer okuyucuda yepyeni hayal ve duyguların doğması sağlanmaktadır. “Aristoteles daha IV. yüzyılda benzetmenin önemine dikkat çekerek şöyle der: “Mecazları kullanmakta usta olmak en önemlidir. Çünkü başkasından öğrenilemediği gibi, doğal bir yaratma yetisinin (dehanın) işaretidir. İyi mecazlar bulmak demek, benzerlikler için keskin bir görüşe sahip olmak demektir” (Aksan 1995:124). Saraç’a (2007:134) göre, “teşbih ve istiare şairin edebî kişiliğini belirlemede hareket noktası kabul edilebilecek hususlardandır. Edebiyatçıların bunları kullanmadaki durumları farklı olabildiği gibi bazılarının bunların birine diğerinden daha fazla önem verdikleri de görülmektedir. Aslında pek çok söz sanatı teşbihle ilişkilidir. Bu da onun önemini gösteren bir diğer husustur.” Bu hükümler çerçevesinde meselâ bazı şairlerin, şiirlerinde teşbih ve istiareyi güzel ve zengin kullanıp kullanmadığı, o şair için değerlendirme ölçütüdür.¹

Divan edebiyatı, ilk örneklerini Dehhanî, Ahmedî, Kadı Burhaneddin ve Ahmed-i Dâî ile vermiş, 15. yüzyılda Şeyhî, Necâtî, Ahmed Paşa gibi şairlerle kuruluşunu tamamlamıştır. Bu şairlerden, Ahmed Paşa ve Şeyhî, Farsça’ya olan eğilimleri dolayısıyla eleştirilirken; Necâtî şiir dilinde kullandığı atasözleri ve deyimler sebebiyle övülür. Bu durum, *mahallîleşme akımı* diyebileceğimiz, Türkçe söylemeye doğru bir eğilimin göstergesi sayılabilir. Arapça ve

¹ Bu konuda ayrıca bk. Çınar 2008: 129-142.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Farsça kelimelerin Türkçeye yoğun bir şekilde girmesine tepki olarak doğan bu anlayış, Necâtî'den sonra da devam etmekle birlikte, yeterli zemin bulamamıştır.

16. yüzyılda divan şiiri, Fuzûlî ve Bâkî ile yükselişin kemaline ulaşmıştır. Fuzûlî, Farsça Dîvânî'nin ön sözünde üç dil ile şiir söylediğini belirterek Türkçe için: "...*Bazen tabiatımın atını Türk şiiri meydanında koşturdum ve şiirden anlayan Türklere Türkçe şiirin güzellikleri ile zevk verdim* (Doğan 1997:124)." demektedir. Türkî-i Basît'ten bahseden kaynaklar Visâlî, Mahremî ve Nazmî isimlerini sıralamaktadır. Bunlardan Visâlî'nin şiirleri sade olmakla birlikte zayıf ve telif zaafı taşımaktadır.² Tezkireciler, Visâlî'nin sade Türkçe ile yazdığı şiirleri tatsız ve can sıkıcı bulmuşlardır.³ Ayrıca Visâlî'nin, Dîvânî olduğu tezkirelerde bahsediliyorsa da bu güne kadar ele geçirilememiştir.

Türkî-i Basît'in bir akım mı, hareket mi, yoksa ferdî sade şiir yazma sevdası mı olduğu konusunda Avşar (1998:101) geniş bir tartışma ve mukayeseden sonra şunları söylemektedir:

"Türkî-i Basîtin bir tepki hareketinin sonucu olamayacağına gerekçelerinden biri de şudur. XIV yüzyıl şairlerinden Dehhanî, Ahmedî, Kadî Burhaneddin ve Ahmed-i Dâ'î gibi şairler ve izleyen yüzyılda onlara uyarak Şeyhî ve Ahmed Paşa Fars şiirini esas alarak, şiir söylerler. Bu tutumun doğal bir sonucu olarak Türkçeye yabancı kelimeler girer. Bu dönemde Arap ve Acem coğrafyalarından gelen şairlerin de gereğinden fazla ilgi görmesi üzerine, bir tepki hareketi olarak mahallîleşme akımı doğar. Mahallîleşme, tarihî seyri itibarıyla kelimenin tam manasıyla bir akımdır. Hareket Necatî etrafında bir toplama oluşturduğu gibi, Necatî'den sonra da gelişerek devam etmiştir. Başarılı olmuş bir tepki hareketinin en verimli döneminde, hem de kendine yönelik bir tepki hareketine tahammülü olamaz. Zaten böyle bir akımın oluşmasını sağlayacak hiçbir ortam yoktur. Böyle bir girişime ne zaman ne de zemin uygundur. Bu takdirde girişimin adı ne olursa olsun bir erken doğum ile sonuçlanacaktı, nitekim öyle olmuştur. Türkî-i Basîtin kuvvetli bir tek şiir örneği verememesini başka türlü açıklamak zor görünüyor."

Biz bu çalışmada, bu hükmün doğruluğunu henüz kabul etmeden, 15. yüzyılda başlayan *mahallîleşme* akımının 16. yüzyılda nasıl devam ettiğini, Türkî-i Basît'in yegane temsilcisi olduğuna hükmedilen Edirneli Nazmî'nin Türkî-i Basît şiirlerinden hareketle, teşbihler ve mecazlar sistemi çerçevesinde mukayeseler yapmak

² Geniş bilgi için bk. İsen 1994: 169.

³ Geniş bilgi için bk., Mermer 2006: 58.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

istiyoruz. Bu mukayeselerle Nazmî'nin şiirlerinin (teşbihten mecaza doğru) genel anlayıştan farklı olup olmadığını ortaya koyabilmeyi amaçlıyoruz. Çünkü teşbih ve mecaz, yukarıda belirttiğimiz gibi, hem edebî sanatların kaynağı kabul edilmekte, hem de şairlerin dünyasını, hayatı algılayış biçimlerini ve anlamı ifade yollarını bizlere yansıtmaktadır.

15. yüzyılda kuruluşunu tamamlamış olan divan edebiyatında, özellikle güzellik, âşık, sevgili ve sevgiliye ait unsurlarla ilgili temel benzetme, istiare ve mecazlar sistemi de oluşmuştur. Nazmî'nin şiirleri, bu kabullerle paralellik mi oluşturur yoksa; bunların dışında bambaşka bir özellik mi arz eder? Bu sorunun cevabını verebilmek için onun divanındaki insan telakkisini incelemek gerekir. Acaba Türkî-i Basît etkisinde şiir yazan şairlerin güzellik, âşık, sevgili ve sevgiliye ait güzellik unsurları gibi kavramlarla yaptığı benzetmeler, diğer divan şairlerinden farklı mıdır? Bu konudaki hükümlerde çeşitli divan tahlilleri⁴ incelenerek Edirneli Nazmî'nin Türkî-i Basît şiirlerinin, bu hükümlerle örtüşüp örtüşmediği, teşbihler sistemi açısından irdelenecektir. Bu amaçla Nazmî'nin güzellik, âşık, sevgili ve sevgilide güzellik unsurlarını hangi hayal ve sembollerle işlediği kısa örneklerle açıklanacaktır:

I. GÜZELLİK

Güzellik, bütün divan şairlerinin en çok işlediği, belki sanatçı ruhun gereği olarak hayat boyu peşinden koştuğu kavramlardan biridir. Şairlerin benimsediği maddi ve manevi güzelliklerin, kendi devirlerinde güzel olarak telakki edildiği bir gerçektir. Divan şairlerinin güzel ve güzelden anladığı şey, genellikle maddi ve manevi yönleriyle insandır. Bazı güzellikler, kainata ve kainattaki bazı varlıklara ilişkin olmakla birlikte, aslında bunlarda bile şairler için temel amaç, bu güzelliklerin sevgili vafında bütünleştirilmesidir.

Edirneli Nazmî'nin Türkî-i Basît şiirlerinde güzellik, “*Yusuf, hûrî, gül, uçmak, güllük, som altınlı kaftan*” gibi kelime ve kelime öbekleriyle karşılanmıştır. Hz. Yusuf, divan şiirinde adı en çok zikredilen peygamberlerden olup İslâm kültüründe bir güzellik timsalidir. Genellikle şairler, sevgilisinin güzelliğini vurgulamak için, Hz. Yusuf'un güzelliğinden hareketle başta teşbih olmak üzere telmih,

⁴ Bu genel hükümler ve tasnif konusunda şu kaynaklardan faydalanılmıştır: Çavuşoğlu 1971, Kurnaz 1996, Tolasa 2001, Sefercioğlu 2001, Tarlan 2004. Edirneli Nazmî'nin şiirleri ise Avşar 1998'den alınmıştır. Bu sayfadan itibaren Nazmî'nin şiirlerinden alınan örnekler için kaynak belirtilmeyecek ve ilgili kitaptaki sayfa numaraları belirtilecektir.

tenasüp ve îham sanatları yaparlar. Ayrıca sevgilinin Hz. Yusuf ile kıyaslanmasında ise benzetme yapılır.

Ey güzellikte bugün Yûsufa benzer Ferruh Sözleri tatlı güzel dudağı şekker Ferruh	141
Gel ey güzellerün şol hânı Yûsuf Güzellik Mısırınun sultânı Yûsuf	167
Sana benzer güzel Yûsufdur ancak Güzellik birle k'olmuş Mısra sultân	204
Benedürler adını uçmağa güzellik ile Kendüzi olalı hûrîye berâber Ferruh	141

Güzelliğin *güllüğe* teşbihinin sebebi, sevgilinin yanağının al renkte tasavvur edilişindedir. Bu durumda kulak güle, ağız goncaya, saç sümbüle, boy serviye benzetilir. Âşık ise bu gül bahçesinin inleyen bülbüldür. Divan şiirinde “gülzâr, gülşen, gülistân” olarak geçen kelimeler yerine, Nazmî'nin bu kelimelerin karşılığı olarak “*güllük*” kelimesini kullanması dikkat çekicidir.

Güllük içre benzemiş güzellere güller kamu Sevgüsü olanlara hem anda bülbüller kamu	215
--	-----

Güzelliğin “gün”e teşbihi, güneşle ilgili birçok tasavvurları çağırır. Özellikle güneşin ışık ve aydınlık saçmasıyla teşbih, sevgilinin yüzü ve çevresi etrafında şekillenir. Güneşin aydınlığı, “*som altınlı kaftan*” gibi parlak ve değerlidir. Ayrıca güneşin her tarafı sarması ve hiçbir ışığın ona benzememesi gibi özelliklerin yanında, ona bu aydınlıktan dolayı bakılamaması yönünden benzetilir:

Güzellik ile benzeyemez sana gün n'ola Som altun ise geydüğü kaftân senün gibi	246
---	-----

Âşığın, sevgilinin güzelliğinden sarhoş olması, bülbülün gülün kokusuyla kendinden geçmesi gibidir. Sevgili gülünce, güzelliği gül gibi çoğalır. Şair, bülbül gibi aşkıdan inerken, sevgilisinin gülmesiyle her taraf şenlenir:

Kaygudan bülbül gibi ben ağlasam Sen gülüb gül gibi ol her çağ şen	210
---	-----

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

II. ÂŞIK

Divan şiirinde âşık, sürekli hasret ve ıstırap çeken şairin kendisidir. Aşkının en önemli belirtisi, sürekli olarak âh ve feryât etmesi, kanlı gözyaşı dökmesi, benzinin sararması, dermansızlık, zayıflık, paramparça olmuş bir gönüldür. Âşığın bütün bu hâlleri, sevgiliye kavuşma arzusu ve onun iltifatına mazhar olabilme gayreti yüzündendir. Edirneli Nazmî'nin Türkî-i Basît şiirlerinde âşık *bülbül*, *kul-köle*, *deli*, *Ferhad*, *bîçâre*, *ehl-i derd*, *mest*, *pervâne*, *ehl-i dil* gibi isim ve sıfatlarla anılmaktadır:

1. Kul

Divan şiirinde âşık, her zaman gönül tahtının sultanı olan sevgilinin kulu ve kölesidir. Sevgiliye kul ve köle olmak, âşık için her zaman sultan olmaya yeğlenmiştir. Hatta sevgilinin âşığına lütfedip onu kendine köle kabul etmesi, âşık için çok büyük iftihar vesilesidir. Tasavvufî açıdan düşünüldüğünde ise bu durum, yani insanın Allah'a köle olması en büyük hürriyet ve saltanattır. Nazmî, aşağıdaki şiirinde güneş yüzlü bir perinin sevgisi yüzünden canını kurban ettiğini, bu güzeller hânının kulu olduğunu dile getirmektedir:

Bir güneş yüzlü **perî**ye hey bir âdem cânına
Gözlerüm tuş oldı düşdüm sâye gibi yanına
Câna düşdi sevgüsü cânım kodum kurbânına
Yine cânıla *kul* oldum bir güzeller hânına 113

2. bülbül

Âşığın bülbüle benzetilmesinin sebebi, sevgilinin güle benzetilmesindedir. Ayrıca sevgilinin yanağının güle, dudağının goncaya, bulunduğu mekanın gül bahçesine benzetilmesi, gül-bülbül münasebetini de birlikte çağrıştıracak şekilde âşığın da bülbül olarak düşünülmesini zarûri kılmıştır. Âşığın, sevgilinin ayrılık derdinden sürekli feryat etmesi, seher vaktinde gülü uyandıran ve onun açılmasına vesile olan bülbüle benzetilir. Nazmî'nin Türkî-i Basît şiirlerinde bülbül, bu tedâ'iler çerçevesinde kullanılmaktadır:

Karşuna bülbül gibi bu Nazmî turmaz âh ider
Ana âh ey yüzi gül gül gibi tutsan kulagun 179

Bülbül gibi ben ağlayayın karşuna yindek
Tek sen şen olub her yana gül gibi gül açıl 185

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

3. deli, Ferhad

Âşığın deliye teşbihi, delilerle ilgili inanışlar çerçevesinde yapılır. Çünkü deliler, başkalarına zarar vermemesi veya uslanması için zincire vurulur. Bu sebepten âşık, sevgilinin aşkı yüzünden kendinden geçercesine deli (dîvâne) olmuştur. Sevgilin saçı ise, âşığa vurulan zincir gibidir. Şîrîn kadar güzel olan sevgilinin güzelliği karşısında âşığın deliye dönmemesi zaten imkansızdır:

Âh o Şîrîn gibi güzel kim *delü* itdi beni
Ansa bir bârî dise neyler ola Ferhâdumuz 153

III. SEVGİLİ

Nazmî Dîvânı'nda sevgili, ya doğrudan doğruya ismi olan kelimelerle veya ismi yerine geçen kelimelerle karşılanmıştır. Sevgili ile ilgili beyitlerde genellikle onun güzellik vasıfları işlenir. Sevgili bu vasıflarıyla her şeyden önce âlemdeki en güzel varlıktır. Bu güzelliği âşığı kendisine kul eder, hatta delirtir. Sevgili ise âşığın bu hâline aldırılmaz hatta cevri ü cefâsını arttırır. Bu yönüyle gaddar ve merhametsizdir. Sevgili hiçbir zaman âşığa yüz vermez ve bu davranışından mesul de değildir yani bu davranışın sebebi bilinmez. Sevgili derdin, belanın ve cevri ü cefanın sembolü olup âşığın mutlak hâkimidir. Nazmî Dîvânı'nda sevgili *peri*, *güneş yüzlü*, *güneş yüzlü peri*, *hûri*, *Rum ili güzeli*, *Şîrin*, *melek*, *gül*, *can* gibi isim ve sıfatlarla anılır.

1. Peri (güneş yüzlü, güneş yüzlü peri)

Perinin sevgiliye teşbihi ile sevgilinin vasıfları anlatılır. Her şeyden önce peri, güzelliği ile sevgilinin kendisine benzetilenidir. Peri insanlara görünmez ve iliştiği kimseleri kendine âşık ederek dîvâne yapar. Ayrıca perinin kanat anlamına gelen “per” kelimesiyle de uçuculuk bakımından ilgisi vardır. Dolayısıyla peri, bahsedilen bu özellikleriyle tıpkı sevgilinin özelliklerini taşımaktadır. Şair, bazen de istiare yoluyla doğrudan sevgili yerine peri diyerek seslenir:

Bir güneş yüzlü *perî*ye hey bir âdem cânına
Gözlerüm tuş oldı düşdüm sâye gibi yanına
Câna düşdi sevgüsü cânım kodum kurbânına
Yine cânıla kul oldum bir güzeller hânına 113

Bir perî gibi görüp ol güzeli
Oldum uş sevgüsü derdiyle deli
Dimezem yok ana varum dükeli

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Düşdi gönlüm yine hey bir güzele 114

İki göz pınar eyleyübdür gözüm
Beni ol **perî** kim idübdür deli 249

Bazen şair, periyi âdem ile beraber zikreder. Bu durum perinin âdem olmayışı, âdemden kaçması, ona yaklaşmaması bakımından ele alınır:

Kaçar benden kaçan görse beni âh
Perîdür sevdüğüm âdem degül hây 253

İder âh ol perî göz göre her çağ
Özinden ayru gözüm yaşını çay 253

2. Melek

Zaman zaman sevgili, melek ile mukayese edilir. Bu benzetmeler, yüz ve huy güzelliği bakımındandır. Melekler gökte bulunurlar. Sevgilin mekanı da göklerde dir. Ayrıca melekler, insanlara görünmez. Sevgili de âşığına görünmeyip hep ondan kaçır:

Bir peri dahı melek gibi güzelden ayru
Yir gök âhumla yaşumdan benüm olur is pas 156

3. Hûri

Sevgilinin hûriye benzetilmesi güzellik bakımındandır. İnanişâ göre hûri cennette bulunur. Sevgilinin bulunduğu mahalle veya şehir cennete, sevgili ise hûriye benzetilir:

Be Nazmî şehrumüz şol hûriye benzer güzellerle
Güzellik birle hûrîler tolı uçmaga dönmişdür 142

4. Rum ili güzeli

Sevgilinin güzelliğinin Rum iline benzetilmesi, sevgilinin yüzünün güzelliği ve beyazlığı sebebiyledir. Rum'dan beyaz tenle ilgili bir güzellik kastedilmektedir. Güzelliğin yanında Rum ilinin bir sultanı vardır. O mülkün sultanı sevgilidir. O mülkte belirli kanunlara uymak zorunda olan ve uymayanların cezalandırıldığı insanlar ise âşıklardır:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Çok güzeli çok yir anılır söylenür ammâ
Rum ili gibi güzeli çok hiç yer olmaz 152

5. Şîrin

Sevgili, Ferhad ile Şîrin veya Hüsrev ile Şîrin hikayelerine telmih yapıldığı gibi, çok sıklıkla “güzel, tatlı, sevimli” anlamlarına gelecek şekilde tevriyeli olarak da kullanılır. Sevgili Şîrin olunca, âşık da Ferhad olur:

Âh o Şîrin gibi güzel kim delü itdi beni
Ansa bir bârî dise neyler ola Ferhâdumuz 153

IV. SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI

1. Leb (dudak)

Dudak, Nazmî'nin şiirlerinde üzerinde en çok durulan güzellik unsurlarındandır. Görünüş güzelliği, rengi, dar ve yuvarlaklığı gibi özelliklerinin yanında; sevgilinin konuşmasıyla ve sözüyle de yakın ilgisi vardır. Dudak (leb), doğrudan tatma duyusuna hitap ettiğinden lezzet hususiyeti ön plana çıkar. “Öpmek, emmek, ağza almak, bûse almak” gibi tabirlerle de sevgilinin cinsiyet yönü açıkça belirtilir. Bu özelliklerin yanı sıra tebessüm ve gülme dudak hareketi ile olduğundan ağız ve dişlerle de ilgili teşbih ve mecazlara konu olur. Nazmî'nin Türkî-i Basît şiirlerinde dudak, *la'l*, *gonca*, *sulu şeftali*, *taze hurma*, *şeker*, *lâl*, *yakut*, *kiraz*, *nar*, *al gonca*, *lâle*, *kand*, *dür*, *taze helva* gibi isim ve sıfatlarla anılmaktadır.

a. lâl, mercan, yakut, dür

Sevgilini dudağı, kırmızı ve değerli bir süs taşı olan la'le benzer. “Rivayete göre aslında ak bir taş olduğu halde ciğer kaniyle boyanıp güneşe bırakılır ve güneşin etkisiyle kırmızı renge bürünür” (Pala 1998: 251). Yakut ise kırmızı sarı ve gök renginde üç çeşit rengi olan bir taş olup, en kıymetlisi kırmızı renkte olanıdır. Mercan da bazı eşyalara süs olması bakımından ele alınarak, sevgilinin dudağı ve ağzı mercana benzetilir. Ayrıca la'l, maden olması dolayısıyla bu madenin kıymeti la'le bağlı ise, sevgilinin güzellik madenini de kıymetlendiren dudaktır. Nazmî'nin şiirlerinde la'l, yakut ve mercan, yukarıda belirtilen sebepler dolayısıyla sevgilinin dudağının benzetilene olur:

Sende pîrûzeyeye benzer hat o yüzden dahı hem
La'le benzer o dudak incüye benzer her diş 161

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

La'l ile yâkûta benzer dudağı yârün ki var Ya kirezdür al tâze kırmızı ya tâze nâr	150
Var dilâ emsem dile derdüne kim La'l-i dildâr olur ol derde devâ	35
Dilinden la'l dudağın komaz hiç Bu Nazmî sevdüğün cân ile öger	143
Dudağında görüb derler didüm yâre ne dürdür bu Didi bir la'l yüzük kaşı üzre incülerdür bu	212

b. gonca, kiraz

Gonca, açmamış gül demektir. Sevgilinin dudağının veya ağzının goncaya benzetilmesinin sebebi, goncanın ağzının kapalı oluşu ve kırmızılığı dolayısıyladır. Nazmî'nin şiirlerinde gonca, sevgilinin dudağına benzetilerek gönül kırıklığını arttıran bir işleve bürünür. Dudak kırmızılık ve tat bakımından da kiraza benzer:

Ol lebi gonca çün arturdu dil-âzârlığı Turma bülbül gibi kıl sen de dilâ zârlığı	46
Dudağuna güzellik ile birez Benzer ol al gonca gibi kirez	155

c. şeftali, taze hurma, şeker, taze helva, kand, bal

Sevgilini dudağı lezzet bakımından şeftaliye, hurmaya, şekere ve kiraza benzetilir. Bu benzetmenin sebeplerinden birisi dudaktan dökülen sözler sebebiyledir. Çünkü sevgilinin ağzından çıkan sözler, şekerden daha tatlıdır. Bu benzetmeler yanında dudağın şeker kamışına benzetilmesi, hem tatlılık hem de “ney”in kamıştan yapılması ve “ney” sesinin yanık oluşundandır. Sevgilinin şeker gibi tatlı olan dudakları anıldıkça âşık, ney gibi acı acı feryât eder:

Dudağı sulu şeftâlûdur anun Eğer dahı sorarsan tâze hurmâ	131
Dudağuna şeker benzer mi didüm Didi tatlu diliyle kanda benzer	143

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Hey benüm cânım dudağın dadına imdi senün Tatlulukda kanda benzer ola şekker birle bal	188
Başunda perçemün ey beg güzel güzel yaraşık tuğ Dudağın tâze helvâdur o tüycü gözler anda buğ	259
Dudağuna şeker benzer mi didüm Didi tatlu diliyle kanda benzer	143
Dudağuna güzellik ile birez Benzer ol al gonca gibi kirez	155

2. Yüz

Âşığın yüzü renk itibariyle sarı ve solgun, sevgilinin yüzü ise genel olarak aydınlık, parlak, güzel ve sadedir. Nazmî'nin şiirlerinde yüz *gün, gül, gün ışığı, solmuş yaprak, ayna, gözgü* ve *ay*'a benzetilmektedir. Yüzün güneşe, gün ışığına ve aya benzetmesinde parlaklık, aydınlık ve güzellik tasavvur edilmektedir. Yüz, güneşe benzetildiğinde, saç geceye teşbih olunur. Âşık ise yaklaşan akşamda yalnızlığı yüzünden kimsesiz ve gariptir. Güneşe benzeyen sevgilinin yüzüne bakan âşığın gözyaşları yıldızlar gibi hem sayısız denecek kadar çok, hem de güneş karşısında sönüktür. Sevgilinin yüzü güle, âşığın yüzü de solmuş yaprağa benzetilirken renk itibariyle ele alınmıştır. Yukarıda belirtilen sebepler yüzünden âşığın yüzü, ayrılık derdinden kışın solmuş olan bir yaprağa benzetilmiştir:

Gözüne kim görine bir <i>yüzi gün</i> alını ay İşün olur dün ü gün anuñün âh ile vây Geçer anunla günün nice gün ile nice ay Gönül eyvây gönül vây gönül eyvây gönül	111
<i>Gül yüzün</i> kim göremez oldı bu gözüm hergiz Soldı ol derd ile nergis gibi sarardı beniz İtdi ırmak yaşum ol derd ider en sonra deniz Seni mi hây seni hey seni mi hây seni	115
O servün <i>gül yüzi</i> ayrılığından bu benüm benzüm Kışın şol sararub <i>solmuş olan yaprağa</i> dönmişdür	148
Yeni ay görüb ol <i>gün yüzlü</i> yâre anı gösterdüm Didi güzelligüm atı için altun eyerdür bu	212

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009

Sevgilinin yüzünün gözğüye (aynaya) benzetilmesinin sebebi ise, sevgilinin yüzünün parlaklığı, temizliği ve güzelliği yansıtması cihetiyledir:

Bekler ol beg güzelün karşusun alup göze göz Yüze yüz olmağa gözğü gibi yüzi bekler	126
Olur çün <i>gözğü gibi yüzi</i> pekler Güzeller karşusun alur da bekler	143
Geçüb hep gözğü gibi karşusına O güzel yârı bekler yüzi pekler	144

3. Yanak

Sevgilinin yanağı, yüzü gibi parlaktır. Yanakla ilgili teşbih ve mecazlarda, yanak üzerinde bulunan zülf, ayva tüyleri, ben gibi unsurla birlikte kullanılır. Nazmî'nin Türkî-i Basît şiirlerinde yanak *ay*, *gül*, *al* ve *gülnar*'a benzetilmektedir. Sevgilinin yanağı renk itibariyle kırmızı bir gül gibi hatta nar kırmızısı rengindedir. Yanağın genellikle aya teşbih edilmesinin sebebi, yanaktaki unsurla ayın özellikleri sebebiyledir. Çünkü ay, gökyüzünde bulunur ve güneş battıktan sonra dünyayı aydınlatır. Yanağın zülf ile örtülmesi, dünyanın karanlıklar içinde kalması demektir. Bu durumda zülf de geceye teşbih edilmiş olur.

Her ne gün kim göresin bir <i>yanağı ay</i> gönül Sevgüsine düşüb ağlarsın anun hây gönül Yaşun eylersin o çağ âh akar çay gönül Gönül eyvây gönül vây gönül eyvây gönül	111
Ben ki gördüm görelî ey <i>yanağı ay</i> seni Sevdüm ey kaşı <i>yeni ay</i> gibi yay seni Kendüme hiç yakışduramadum vây seni Seni mi hây seni hey seni mi hây seni	115
Servidür yüce boyı küçücek ağzı gonca servdür <i>Al yanağı gül ü</i> kara uaçı anber Ferruh	141
Öper ise n'ola eller ayağun <i>Gül gibi</i> çün gönül egler yanağun Cân bağışlar dahı sözde dudağun Seni sevdüm be güzel cânıla ben	112

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Ey gönül ol yanağı gülnâr kaygusu ile
Sen dahı yalun kılıç ol imdi od gibi tutuş 159

4. Kaş

Divan şiirinde sevgilide güzellik unsuru olarak kaş, tek başına güzellik unsuru olarak kabul edilmese de, sevgilide başka unsurlarla birleşerek birçok benzemeye ve mecaza konu olur. Nazmî, kaşı genellikle *yeni ay, yay, zînet-i çîn*'e benzettirir. Kaşın yaya benzetilmesi neticesinde, gamze ve kirpikler de oka benzetilir. Yay, ateşte ısıtılarak eğilir. Bu durumu bilen âşık da sevgili karşısında başını eğer. Kaş şekil itibarıyla eğri olduğu için hilâle de benzetilir. Bunun iki sebebi vardır: Birincisi rakibin sevgili hakkında âşığa eğri sözler söylemesi, ikincisi ise âşığın sevgilinin cevri ü cefası yüzünden belinin hilâl gibi eğilmesi ve incilmesi. Nazmî aşağıdaki dörtlükte sevgilinin kaşını yeni aya benzeterek, hem sevgilinin kaşının yeni ay gibi ince ve güzel olduğunu belirtmekte, hem de sevgilinin yaya benzeyen kaşlarını tasvir etmektedir. Sevginin kaşını gören âşık, ramazanda hilâli gören mümin gibi hem sevinçli, hem de sevgilinin çilesinden beli bükülmüş ve incelmiş vaziyettedir:

Ben ki gördüm görelî ey yanağı ay seni
Sevdim ey kaşı yeni ay gibi yay seni
Kendüme hiç yakışduramadum vây seni
Seni mi hây seni hey seni mi hây seni 115

Nazmî, noktalı şiir örneği olarak yazdığı aşağıdaki şiirinde ise, sevginin alınındaki nakşı, kıvrımlı bir süsleme olarak telakki etmektedir:

Kaşı nakş-ı cebîni ziyet-i çîn
Bakışı şin nazîften büt-i çîn 36

5. göz, gamze

Klasik Türk şiirinde göz, genellikle başlıca güzellik unsuru olarak düşünülür ve kaş, kirpik, gamze gibi güzellik unsurlarıyla birlikte işlenir. Aslında kaş, gamze ve kirpik, gözün parçaları mahiyetindedir. Göz, âşık üzerinde en çok tesir bırakan güzellik unsuru olarak bilinir. Umumî vasıfları itibarıyla göz süzgün, kan dökücü, zâlim ve insafsızdır. Rengi itibarıyla genellikle siyah göz, sevda kelimesiyle ilişkilendirilerek kullanılır. Gözün geyiğe (âhûya) benzetilmesi, geyiğin yabanlarda bulunması, تنها yerlerde barınması

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

sebebiyledir. Nazmî göz ve gamzeyi *geyik, kara, erik, Türk, od, bebek, câdu, bâdem*'e benzetmektedir. Nazmî'nin şiirlerinde ağlamaktan kırmızılaşan ve büyüyen gözler, eriğe benzetilmektedir:

Dudağın şeftâlusıçün Nazmînün
Aglamakdan gözleri oldu erik 181

Gözün bademe benzetilmesi şekli itibarıyladır. Gözler bademe benzetilerek, sarhoş tasavvur edilir ve badem içki meclisinde gönül sarhoşunun mezesi durumundadır. Böylece dudak, şarap; bademe benzeyen iki göz, iki sarhoş; güzellik ise meclis gibidir.

Ol gözin sevdüğümün *bâdem gibidir gözi âh*
Dudağın sorarsan ammâ sulu şeftâlu gibi 237

Gözün Türk'e benzetilmesinin sebebi bütün Türklerin kılıç veya hançer taşımaları yüzündendir. Göz Türk'e benzetilince, bakışlar da kılıca benzer. Sevgilinin iki gözü, âşığın canına kastetmek amacıyla kirpik oklarını acımasızca atan savaşıçı durumundadır:

Bir *kesici Türk gibi* yârün ol yaman gözi
Kanda olsa kan döküb hep işi güci kan imiş 160

Gözlerin cadiya benzetilmesinin sebebi gözün fitne çıkarması yüzündendir. Cadılar sihir yaparak amaçlarına ulaşmak için etrafta fitne çıkarırlar. Cadılar, tıpkı gözlerin âşığın uykusunu kaçırdığı gibi insanların uykusunu kaçıırırlar. Sevgilinin süzgün gözleri ve baygın bakışları, âşığın canına kastederek gönlünü alır.

Ol güzel kim her bakışda gönül alır gözleri
Âh o güzel sevdüğümün *gözleri câdû gibi* 237

6. göz yaşı

Göz yaşı aşkın en önemli vasıflarındandır. Âşık, sevgisi uğruna döktüğü göz yaşı ile aşkının derecesini sevgiliye göstermek ister. Dökülen göz yaşının miktarı ve niteliği aşkın derecesinin göstergesi kabul edilir. Nazmî'nin şiirlerinde göz yaşı, hem miktar hem de nitelik itibarıyla somut benzetmelerle işlenmektedir. Öncelikle âşıklığın en önemli belirtisi olan gözyaşı, sürekli akması, rengi ve miktarı sebebiyle işlenmiştir. Nazmî'nin şiirlerinde gözyaşı *su dolu iki*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

bardak, Kızılırmak, Aras, Karasu, kızıl kan ve mercan gibi teşbihlerle ifade edilmiştir.

Nazmî, aşağıdaki şiirlerinde gözyaşını su dolu iki bardağa ve her mevsim çağlayarak akan suya benzetmiştir.

Başum âhumla dumanlı yüce bir tağa dönmişdür
Gözüm yaşumla su tolmuş iki bardağa dönmişdür 147

Çağlayub her çağ akar yaşum ki turmaz su gibi
Yârüme varmağa yolum bağlayan hep bu gibi 237

Âşığın gözyaşı, çektiği ıstırap ve kaygı yüzünden Karasu hâlinde akarken, çilesinin artması ile Kızılırmak'a dönmüştür. Aşağıdaki beyitte Kızılırmak, hem uzunluğu hem de rengi itibarıyla gözyaşına benzetilmiştir. Böylece hem âşığın gözyaşının çokluğu ve sürekliliği, hem de ıstırabının ve çilesinin sonucu olarak kırmızılığı yani kanlı göz yaşı akıttığı vurgulanmıştır.

Karasu olub akardı yaşum her çağ kaygudan
Bu çağ uş kan gelür olub Kızıl Irmağa dönmişdür 147

Âşığın göz yaşı sevgi çağında Tuna nehri gibi hiç durmadan akar. Bilindiği üzere Tuna, Türkler için hasretin de sembolüdür.⁵ Sevgi çağında akıtılan göz yaşı, ayrılıkta da Aras gibi akmaya devam eder. Bu benzetmede gözyaşının hem sürekliliği, hem de miktarı tahayyül edilmiştir:

Sevgü çağında olanun gözi yaşın kim tutar
Tuna gibi suyu gider ol ki bir yana Sava 132

Ayrulığından ağlamak ile âh
Gözlerüm yaşı oldu işte Aras 157

Şair, aşağıdaki şiirinde aşk ıstırabının derecesini göstermek için âhını kara tütüne, gözyaşını kızıl kana benzetmektedir. İkinci mısradaki ise âhın karşılığı olarak Şebdîz (Hüsrev Perviz'in meşhur kara yağız atı), göz yaşının karşılığı olarak gülgûn (gül renkli) kullanılarak ikinci bir benzetme yapılmıştır.

⁵ Geniş bilgi için bk. Filiz Kılıç, "Tuna Kasidesinin Düşündürdükleri", **Eski Türk Edebiyatı El Kitabı**, Grafiker Yay., Ankara 2002, ss.395-411.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Âhun ey gönül kara tütün kızıl kandur yaşun
İkisin Şebdîz ü Gülgûn gibi birbiriyle koş 162

Sevgilin la'l dudağından ayrı olan gözler, tane tane kanlı gözyaşı dökerler. Mercan renk itibariyle de kırmızıdır.

La'l dudağından ayru gözlerinden Nazminün
Kan yaş ile dâne dâne dökülen mercâna bak 175

7. alın

Alın yüzün en önemli güzellik unsurlarındadır. Yüz üzerinde bulunan göz, kaş, gamze gibi unsurlarla birlikte tasavvur edilir. Alın genellikle aya benzetilir. Bunun sebebi beyazlığı dolayısıyladır. Nazmî'nin aşağıdaki şiirinde de görüldüğü üzere sevgilinin yüzü güneşe, alını ise aya teşbih edilmiştir:

Çün güzellikte yüzün gün durur alnun durur ay
Bu güzellikle beni aldun ay iki gözüm ay
Cân ile sevgü ki düşer seni her kim göre hây
Hep benüm gibi sever her kim olursa seni bay
Hey güzel benzeyemez kimse güzellikte sana 119

Alını aydur yüzi gün işgidür gök anda
Gözümün yaşların itmiş durur ülker Ferruh 141

8. saç (zülf)

Sevgilin saç, klasik Türk şiirinde en çok benzetmeye konu olan güzellik unsurudur. Saç, âşığa en çok tesir eden güzellik unsuru olup şekil, renk ve koku bakımından çeşitli teşbihlere konu olur. Saçın benzetildiği kelimeler şunlardır:

a. sümbül

Şekil bakımından saçın uzunluğu, dağınıklığı, yüzü örtmesi, perişanlığı, başının kıvrımlı olması, alna dökülmesi gibi birçok hususiyetler açısından teşbihe konu olur. Saçın sümbüle benzetilmesinin sebebi, hem şekli hem de kokusu itibarıyladır:

Benzemişdür hattı üzre zülfine güzellerün
Şol çemenlerde güzel kokulu sümbüller kamu 215

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

b. bulud, Leylî alalı, kara

Saç, rengi bakımından siyah oluşundan dolayı birçok benzetmelere konu olmuştur. Saçın rengi açısından en önemli özelliği, siyah oluşudur. Yüzün güneşe ve aya benzetildiği durumlarda saçın siyahlığı, tezat yoluyla daha da belirginleşir. Sevda aşk hastalığı demek olduğundan siyahlık anlamına da gelir. “Saçının sevdasına düşmek” hem bu uğurda çekilen aşkın uzunluğunu, hem de bunun sonucu olarak kara sevdanın âşıkta yarattığı etkiyi dile getirir.

Servidür yüce boyı küçücek ağzı gonca servdür Al yanağı gül ü kara saçı anber Ferruh	141
Sana ol kim iki yüzlülük ide Anun zülfün gibi yüzün kara kıl	187
Bana gün yüzünü göstermez ol ay Bulut gibi kara zülfiyle örter	143
Bu gönlüm ol saçı Leylî alalı Gezerven Kays gibi her alanı	231

c. çîn, misk, anber

Saç (zülf), kokulu olarak tahayyül edilir. Saçın şeklinden sonra en çok işlenen güzellik unsuru kokusudur. Saçın “misk” gibi kokması onun tabii hâli gibidir. Saçın miske benzetilmesinin sebebi, hem kokusu hem de rengi yüzündendir. “Göbek miski olan nâfe, deri içinde bulunur. Nâfenin elde edildiği âhûnun Hutun’de, Çin’de, Maçin’de bulunduğu çeşitli vesilelerle ifade olunur” (Çavuşoğlu 1971: 120).

Görsün ol misk gibi çîn zülfün Görmeyenler Hitay ile Hoteni	244
--	-----

9. boy

Klasik Türk şiirinde sevgilinin boyu, her zaman uzunluğu ve düzgünlüğü cihetiyle tahayyül edilmiştir. Bu yüzden sevgilinin boyu genellikle *serv*, *serv dalı* ve *elif* benzetilir. Boyun serve ve serv dalına benzetilmesi, servin bağda su kenarlarında bulunuşu, su-servi-gözyaşı çağrışımları yaratmaktadır. Nazmî’nin şiirlerinde serv, genellikle sevgilinin ismi yerine kullanılarak istiare yoluyla

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009

işlenmiştir. Sevgilinin yürüyüşü, suyun yavaşça akması (revân) gibi düşünülür ve bu yürüyüş salınma (hırâmân) ile kendini gösterdiğinden sevgilinin bu özellikleri, servi ile karşılaştırılarak zaman zaman hüsn-i talil yapılır.⁶ Servin daima dik duruşu, yüksekliği ve doğruluğu, çeşitli sebeplerle sevgilinin boyu ile mukayese edilir:

Servidür yüce boyı küçücek ağzı gonca servdür Al yanağı gül ü kara saçı anber Ferruh	141
Göreliden serv boyun işbu gönlüm Su gibi akdı senden yana Ahmed	142
Güzellikde yârün boyı serv dalı Dahı kırmızı gül yanağının alı	248

Sevgilinin boyunun *elif* benzetilmesi, elif harfinin bazı özellikleri dolayısıyladır. “Elif boylu sevgilinin beli ‘dal’ olmuş âşığı yanına alarak ‘ad’ eylemesi (ün salması) ile ‘ad’ kelimesindeki ‘elif’ harfi ve ‘dal’ harflerine işâret olunur. Böylece boy ‘elif’e, kaş ‘râ’ya teşbih ile ‘râ’ (niyet, düşünce); zülf ‘lam’a teşbih ile ‘al’ (mekr, hiyle); zülf ‘lam’a, ağız ‘mim’e teşbih ile ‘elem’; iki yanda iki zülf iki ‘dâl’e, ortada boy ‘elif’e teşbih ile ‘dâd’ (adâlet, merhamet, insâf); zülf ‘lam’a, boy elife teşbih ile ‘lâ’ (yok, hayır) kelimeleri terkîb edilmiştir” (Çavuşoğlu 1971: 187).

Sevgilinin elife benzeyen boyunun sevgisi, âşığın gönül levhasında yazılıdır:

İtdi cân içre elif gibi boyı sevgüsü yer Boyı güzelliğine togrusu hep ol baş eger Cânım anun yolına kurbândur isterse eger Yine cânıla kul oldum bir güzeller hânına	113
---	-----

Sevgilinin boyu, zülfü ve ağzı Kur’an’daki elif, lâm, mim harflerine benzer. Böylece âşığın çektiği “elem” ile okuduğu bu üç harf çeşitli vesilelerle anlatılır.⁷ Ayrıca elif harfinin şekil itibariyle doğru olması, âşıkta “doğru söz” tabirini çağrıştırır.

⁶ Geniş bilgi için bk. Çavuşoğlu 1971: 181-184.

⁷ Geniş bilgi için bk. Tolasa 2001: 267; Çavuşoğlu 1971: 187.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Sevdi cânım seni togru söz elif boyun ile
Ol durur olduğu cân içre elif gibi yerün 183

10. gövde, bağır

Sevgilinin gövdesi, teni rengi bakımından beyazdır. Ten, beyazlığı ve yumuşaklığı bakımından pamuğa benzetilmiştir. Sevgilinin sînesi ise kara taş gibidir. Bu yönüyle sevgilinin âşığına merhametsiz davranması ve rıza göstermemesi anlatılmak istenir. Böylece “pamuk” kadar hafif, beyaz ve yumuşak olan bir tenden beklenmeyecek kadar, “kara taş” benzeyen bir bağır tabirleriyle tezat yapılmıştır:

Gövden aklıkda pamuktur dahı yumşaklıkda hem
Bağrun a güzel evet peklikde şol bir kara taş 164

11. diş

Sevgilinin dişi, beyazlığı belirtmesi dolayısıyla inciye benzetilir. İnci, Umman’dan ve Aden’den çıkar. Aynı zamanda âşığın gözleri ve gözyaşları da inciye teşbih olunur. Âşığın gözyaşlarının şiddetini belirtmek yani kanlı gözyaşları imajı yaratılmak istendiğinde ise dişler, “la’l”e benzetilebilir. Özellikle âşığın gözyaşları, sevgilinin dişleri dolayısıyla olursa inciye benzer.

Sende pîrûzeye benzer hat o yüzden dahı hem
La’le benzer o dudak incüye benzer her diş 161

12. bel

Sevgilin güzellik unsurlarından olan bel, inceliği sebebiyle “kıl”, “mû” gibi kelimelerle, âşık tarafından sarılamaması dolayısıyla “yok” veya “hayal” kelimeleriyle karşılanır. Bel, âşığa ait unsur olarak ise, âşığın çektiği aşk derdini anlatmak için, şekli itibarıyla “yâ” harfine benzetilir. Böylece âşığın belini, bu derdin iki büküm ettiği tasavvur edilir:

Bana bir yüzden ider güci ol beg güzel kim
Belümi yâ gibi ol güci ile iki bükür kalbümi 127

Yâ gibi kayguyıla âh beni
İki bükdi ne diyem ben ana ya 135

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Bel ki bir yâ gibi iki büküle
Bil ki değnekdür elde âh ana ok 175

13. parmak, tırnak

Sevgilinin parmağı, “şakku'l-kamer” mucizesini çağrıştırdığından hilâl'e “yeni ay”a benzetilir. Bu husus sevgilinin parmaklarının güzelliği, zarafeti ve parlaklığı dolayısıyladır. Parmakları ay olan sevgilinin, tırnakları da aynı özellikler dolayısıyla “yıldız”a benzer:

Nitekim her barmagun hep bir yeni ay gibidür
Yine bir yıldız gibidür hey güzel her dırnagun 178

SONUÇ

Edirneli Nazmî'nin örnelemeye aldığımız Türkî-i Basît şiirlerini, teşbihler sistemi açısından değerlendirdiğimizde ana hatlarıyla şu hususlar dikkatimizi çekmektedir:

Nazmî, **güzellik** için yaptığı teşbihlerde Yûsuf, hûrî, gün gibi isimlerin yanında, som altınlı kaftan, güllük gibi tamlama ve sıfatlar da kullanmıştır. Divan şiirinde güzellik, “gülzâr, gülşen, gülistân” kelimeleriyle karşılanırken, Nazmî'nin bu kelimeler yerine *güllük* kelimesini tercih etmesi dikkat çekicidir. Şairin **âşık** için yaptığı benzetmeler, klasik Türk şiiri geleneğinde de kullanılan kul, bülbül, deli, Ferhad gibi kelimelerdir. Nazmî'nin **sevgili** için yaptığı teşbih istiare ve mecazlar perî, güneş yüzlü hûri, Şîrin, melek, gül, can ve Rum ili güzeli gibi kelime ve sıfatlardır. Bu unsurlar, hemen bütün klasik Türk şairlerinin de sevgiliyi benzettiği veya sevgili yerine kullandığı isim ve sıfatlardır. Sevgilide **güzellik unsurlarının** Nazmî tarafından algılanışı ve bu unsurlar için Nazmî'nin kullandığı teşbih ve mecazlar şunlardır:

Nazmî, **leb** (dudak) için la'l, gonca, kiraz, nar, dür, kand, sulu şeftali, taze hurma, taze helva gibi kelime ve kelime guruplarını kullanmıştır. Bunların birçoğu klasik Türk şairleri tarafından dudak için sevgilide güzellik unsurları olarak telakki edilen hususlar olmakla birlikte, *sulu şeftali, taze hurma, taze helva* gibi kelime gurupları tamamen Türkçe kelimelerle oluşturulmuştur. Nazmî, **yüz** için gül, gün, ay, gözgü, solmuş yaprak; **yanak** için ay, gül, gülnar; **kaş** için yeni ay, yay; **göz ve gamze** için geyik, kara, câdu, bâdem, erik, Türk gibi kelime ve sıfatlar kullanmıştır. Bu isim ve sıfatlar birçok divan

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

şairi tarafından sevgilide güzellik unsuru olarak telakki edilmektedir. Bunların yanında **alın** aya; **saçın** sünbül, misk, çîn, anber ve Leylî'ye; **boyun** serv, servi dalı ve elife; **dişin** inciye; **gövdenin** veya **tenin** pamuğa; **bağrın** kara taşa benzetilmesi, bu kabilden sayılabilecek benzetmelerdir. Nazmî'nin Türkî-i Basît şiirlerinde en dikkat çekici benzetmelerden birisi de **gözyaşıdır**. Şair, âşığın göz yaşını *su dolu iki bardak, kızıl kan* gibi kelime guruplarıyla karşılamıştır. Ayrıca Nazmî, göz yaşını *Kızılırmak, Aras* ve *Tuna* nehirlerine benzeterek somut benzetmeler yapmıştır.

Nazmî'nin incelemeye aldığımız Türkî-i Basît şiirlerindeki bu hususlar, teşbihler sistemi açısından değerlendirildiğinde, 16. yüzyılın ilk yarısında Tatavlı Mahremî ve Edirneli Nazmî tarafından temsil edilen Türkî-i Basît'in, birçok divan şairini peşinden sürükleyecek bir akım olmadığını düşündürmektedir. Bu hareketin, tarihi seyir itibarıyla 15. yüzyılda Necâtî ile geliştirilen mahallîleşme akımının devamı olabileceğini ve Türkçe şiir yazma sevdası içinde olan bazı şairlerin kişisel gayreti olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.⁸ Nazmî'nin incelemeye aldığımız Türkî-i Basît şiirlerinden de anlaşılacağı üzere bu şiirler, teşbihler ve mecazlar sistemi açısından divan şiirinin genel temayülünden ve gidişatından farklılık arz etmemektedir. Ancak Nazmî'nin bazı benzetme ve mecazlarda Türkçe kelimeleri tercih ettiği, bazı halk söyleyişlerine yer verdiği bir gerçektir. Bu sade söyleme gayretinin ise, 16. yüzyılda -yeterli zemin bulamasa da- önemli bir hareket olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmet Cevdet Paşa (2000). **Belâgat-ı Osmâniye**, (hzl. Turgut Karabey-Mehmet Atalay), Ankara: Akçağ Yay.
- AKSAN, Doğan (1995). **Şiir Dili ve Türk Şiir Dili**, Ankara: Engin Yay.
- AVŞAR, Ziya (1998). **Edirneli Nazmî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri -Türkî-i Basît ve Gazelleri Dışındaki Nazım Şekil ve Türleri**, GÜ SBE (basılmamış Doktora Tezi), Danışman: Prof.Dr. Mustafa İsen, Ankara.
- AVŞAR, Ziya (2001). "Türkî-i Basîti Yeniden Tartışmak", **Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, S.18, Yaz.

⁸ Bu konuda geniş bilgi için bk. Avşar 2001: 127-140.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

-
- BİLGEGİL, Kaya (1980). **Edebiyat Bilgi ve Teorileri I Belâgat**, Ankara: Sevinç Matbaası.
- CHAPMAN, Raymond (1973). **Linguistics and Literature**, Edward Arnold, London, England.
- CHAPMAN, Raymond (1982). **The Language of English Literature**, Edward Arnold, London, England.
- COŞKUN, Menderes (2007). **Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar**, İstanbul: Dergâh Yay.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed (1971). **Necâti Bey Divânı'nın Tahlili**, İstanbul: ME Basımevi.
- ÇINAR, Bekir (2008). "Teşbih (Benzeme) Sanatına Dilbilimsel Bir Yaklaşım" **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi Journal of Modern Turkish Studies**, C.5, S.1, Ankara. <http://mtad.humanity.ankara.edu.tr> (ET. 04. 07.2009).
- DEVELLİOĞLU, Ferit (1992). **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, İstanbul: Aydın Kitabevi.
- DİLÇİN, Cem (1999). **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, Ankara: TDK Yay.
- DOĞAN, Muhammed Nur (1997). **Fuzulî'nin Poetikası**, İstanbul: Kitabevi Yay.
- İSEN, Mustafa (1994). **Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısım**, Ankara: AKM Yay.
- KILIÇ, Filiz-vd., (2002). "Tuna Kasidesinin Düşündürdükleri", **Eski Türk Edebiyatı El Kitabı**, Ankara: Grafiker Yay.
- KÖKSAL, Fatih (2004). "Edirneli Nazmî'nin Yayımlanmamış Türkî-i Basît Şiirleri", **Türklük Bilimi Araştırmaları**, S.15, Bahar, Niğde.
- KÖPRÜLÜ, Fuat (1999). **Edebiyat Araştırmaları**, Ankara: TTK Yay.
- KURNAZ, Cemâl (1996). **Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlili**, İstanbul: MEB Yay.
- KÜLEKÇİ, Numan (1995). **Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar**, Ankara: Akçağ Yay.
- MERMER, Ahmet (2006). **Türkî-i Basît ve Aydınlı Visâlî'nin Şiirleri**, Ankara: Akçağ Yay.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

-
- MUALLİM Nâci (1996). **Edebiyat Terimleri İstılâhât-ı Edebiyye**, (hzl. Mehmet Ali Yekta Saraç). İstanbul: Risale Yay.
- ONAY, A. Talat (1992). **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, hzl., Cemal Kurnaz, Ankara: TDV Yay.
- PALA, İskender (1998). **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, Ankara: Ötüken Yay.
- SARAÇ, M.A. Yekta (2007). **Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat**, İstanbul: 3F Yay.
- SEFERCİOĞLU, Nejat (2001). **Nev'î Divanı'nın Tahlîli**, Ankara: Akçağ Yay.
- SOYSAL, M. Orhan (1998). **Edebî Sanatlar ve Tanınması**, İstanbul: ME Basımevi.
- ŞEMSEDDİN Sâmi (1989). **Kâmûs-ı Türkî**, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- ÖZÜNLÜ, Ünsal (2001). **Edebiyatta Dil Kullanımları**, İstanbul: Multilingual.
- TARLAN, Ali Nihat (2004). **Şeyhî Divanı'nı Tedkik**, Ankara: Akçağ Yay.
- TOLASA, Harun (2001). **Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası**, Ankara: Akçağ Yay.
- TURGUT, Savaş (2001). **Edirneli Nazmî Dîvân-ı Türkî-i Basît**, İstanbul Üniversitesi SBE (basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Danışman: Prof. Dr. Mustafa Özkan, İstanbul.